

Kijowski, Jerzy

Nauczyciele województwa ostrołęckiego 1939-1945

Zeszyty Naukowe Ostrołęckiego Towarzystwa Naukowego 5, 212-214

1991

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych oraz w kolekcji mazowieckich czasopism regionalnych mazowsze.hist.pl.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

NAUCZYCIELE WOJEWÓDZTWA OSTROŁĘCKIEGO 1939-1945

Zamierzeniem autora było ukazanie jawnej i tajnej działalności oświatowej oraz wkładu nauczycieli województwa ostrołęckiego w walkę zbrojną z najeżdżącą oraz ich martyrologii. Temat na pewno ważny i istotny oraz, jak to słusznie podkreślił autor: "...problematyka ta nie jest do końca rozpoznana", a "region nasz nie ma do tej pory całościowego opracowania historii szkolnictwa i nauczycielstwa z lat 1939-1945".

Inna sprawa, że równoległe z opracowywaniem omawianej pracy w grudniu 1988 r. w 70 rocznicę odzyskania niepodległości odbyła się sesja naukowa poświęcona dziejom oświaty na tych terenach, a wyniki tej sesji wydane zostały drukiem w 1989 r. ("Z dziejów nauczycielstwa polskiego w Ostrołęckiem", praca zbiorowa, Ostrołęckie Towarzystwo Naukowe, Zarząd Okręgu Związku Nauczycielstwa Polskiego, Okręgowa Komisja Historyczna w Ostrołęce, Ostrołęka 1989). Szkoda więc się stało, że nie było współpracy autora recenzowanej pracy z autorami wyżej wspomnianej publikacji, bowiem z jednej strony pewne informacje są powtarzane w obu publikacjach; niektórych brakuje w obu, są również informacje sprzeczne. A w ogóle to myślę, że najlepszym rozwiązaniem byłoby wówczas zespolenie sił autorskich oraz środków finansowych wydatkowanych na druk tych pozycji i wydanie jednej pełnej publikacji o oświacie i nauczycielstwie w naszym województwie w latach 1905-1990. No, ale na razie, to tak się nie stało, spróbujmy więc ocenić walory i wskazać ewentualne uchybienia prac dr. Stanisława Pajki.

Otóż niezależnie od zgłoszonych wszystkich uwag celowość wydania tej publikacji była, moim zdaniem, oczywista i bezsporna.

Dyskusyjna jest nieco sprawa samego tytułu. Sugeruje on niejako, iż opracowanie jest pełne i wyczerpujące, a tak nie jest. Autor zresztą jest świadom tego faktu, toteż we Wstępie pisze: "Praca ma charakter szkicu, jest zarysem problematyki. Wynikało to nie tylko z przyjętej koncepcji, ze szczupłości materiału, ale również ze względu na ograniczone ramy publikacji". Zgadzam się z tym, ale uważam, że powinien to uwzględnić tytuł pracy, który np. mógłby brzmieć: "Z dziejów oświaty w województwie ostrołęckim w latach wojny i okupacji" bądź też, zachowując obecny tytuł, dodać podtytuł: "Zarys dziejów" lub "Wybrane zagadnienia".

Zastrzeżenia budzi zasięg terytorialny. W tytule jest mowa o województwie ostrołęckim, tymczasem faktycznie niektóre tereny nie są w ogóle uwzględnione w publikacji. Dotyczy to np. jednostek terytorialnych, które weszły w skład naszego województwa z byłego powiatu wołomińskiego (miasto i gmina Tłuszcz, gminy: Dąbrówka, Klembów i Zabrodzie), z byłego powiatu pułtuskiego — Zatory i Obryte oraz Rozogi z byłego powiatu szczytnowskiego i Łyse z byłego powiatu kolneńskiego. Natomiast z kolei zawarte są pewne informacje odnoszące się do terytoriów znajdujących się obecnie w ościennych województwach, np. Czernice-Borowe, Karniewo, Janowo i Dzierzgowo (województwo ciechanowskie) czy też Turośl (województwo łomżyńskie).

W części pierwszej "Przed tragicznym wrześniem", pisząc o udziale nauczycieli w przygotowaniach do zbliżającej się wojny autor podaje przykładowo prace nad budową

umocnień wojskowych. Oczywiście, dotyczyć to mogło w zasadzie tylko miejscowości położonych nad granicą niemiecką, a więc głównie gminy myszynieckiej i chorzelskiej. Nie negując tego chciałbym stwierdzić, iż znacznie większy i powszechniejszy zasięg miały takie prace nauczycieli jak organizowanie zbiórek na Fundusz Obrony Kraju zarówno w szkołach, jak też wśród mieszkańców wsi i miast. Jak np. podaje Henryk Maćkowiak (w "Działalność związkowa nauczycieli powiatu ostrołęckiego w latach 1918-1939") Szkoła w Szafrankach ofiarowała na FON 36 zł 50 gr, a mieszkańcy wsi 1000 zł na Pożyczkę Lotniczą. Znane są także autorowi recenzji ofiary na cele wojenne mieszkańców Myszyńca i Goworowa, a Aleksander Drwęcki w swej "Historii oświaty i działalności związkowej w powiecie przasnyskim w latach 1905-1945" pisze: "Wszyscy nauczyciele powiatu przasnyskiego zapisali się do Ligi Obrony Powietrznej, zbierali fundusze na rozwój lotnictwa, wszyscy przyjęli 100-złotowe obligacje pożyczki na ten cel. Byli w swych środowiskach propagatorami pożyczki Rozwoju Sił Kraju potrzebnej na dozbrojenie armii, sami dając przykład do naśladowania".

Przedstawiając swą książkę autor stwierdza, że: "...stanowi ona pewną syntezę, która może być przydatna dla przyszłych badaczy". Nie jest to w pełni przekonujące, jeśli bowiem to miałyby być syntezą, to, moim zdaniem, należałoby spróbować zestawić ogólną liczbę nauczycieli uczących na terenie obecnego województwa ostrołęckiego i w stosunku do tej liczby obliczyć, oczywiście szacunkowo, procent pedagogów uczestniczących w działaniach wrzesniowych, represjonowanych, przebywających w obozach czy też uczestniczących w tajnym nauczaniu. Autor podaje wprawdzie niektóre dane liczbowe o nauczycielach, ale, po pierwsze, nie są one pełne, dotyczą bowiem tylko trzech byłych powiatów (przasnyskiego, ostrołęckiego i wyszkowskiego), a poza tym nie uwzględniają one faktu, że np. z powiatu przasnyskiego tylko część weszła do województwa ostrołęckiego, a znaczna część do ciechanowskiego. Poza tym określając udział nauczycieli w wojnie autor nie uwzględnia faktu, iż około połowy kadry nauczycielskiej stanowiły kobiety, które nie powinny być brane pod uwagę przy obliczaniu uczestników działań wojennych.

I jeszcze nieco drobnych uwag. W książce zamieszczonych jest kilka fragmentów relacji, z których niektóre powtarzają się. Tak jest np. z relacją prof. Janiny Radomskiej-Jasnowskiej (strona 24 i 85), Dionizego Maliszewskiego (strona 30 i 54) i Tadeusza Mieszkowskiego (strona 35 i 56). Obok wymienionych przez autora głównych działaczy Tajnej Organizacji Nauczycielskiej Jana Macha i Stefana Nowakowskiego wymienić należy Irenę Łuszińską, która wchodziła w skład "trójki" TON, a po aresztowaniu Stefana Nowakowskiego przejęła funkcję kierownika powiatowej komórki. Zakres tajnego nauczania był w powiecie makowskim mniejszy od przasnyskiego, o czym zresztą pisze Bogumił Dzwoniarski w "Szkicu do dziejów Związku Nauczycielskiego Polskiego w byłym powiecie Maków Mazowiecki": ("Efekty tajnego nauczania w b. powiecie makowskim nie były zbyt imponujące. Praca prowadzona była niesystematycznie, a liczba uczestników, w przeciwieństwie do G.G. stale malała").

Wymieniając nauczycieli służących ochotniczo w Batalionie Obrony Narodowej, warto podać nazwisko zmarłego niedawno ostrołęckiego nauczyciela, malarza i społecznika Henryka Krauzego, który dowodził plutonem zwiadu. Był on następnie, po dostaniu się do niewoli, więźniem obozu.

W publikacji znalazły się również pewne błędy w pisowni nazw miejscowości i nazwisk. Trzykrotnie (na stronach 55, 58 i 59) podana jest nazwa Dahau (zamiast Dachau), dwa razy podane są Gerwaty (strona 17 i 20) to znów Gierwaty (strona 21 i 71) — powinno być Gierwaty, Mauthausen (strona 34) i Mauthasuen (strona 59 i 60) — powinno być Mauthausen, Rzącki (strona 81) i Rządcki — powinno być Rządcki, Raversbrück (strona

25 i Ravensbrück (s. 66 i 67) — powinno być Ravensbrück, nie Genowefa Komosińska, ale Eugenia, nie Izabela Bykowska, ale Bukowska, nie Róża, ale Rozalia Murawska, nie Helena ale Maria Gajewska.

Pozytywnie należy odnotować fakt zamieszczenia w publikacji odpisów różnych ciekawych dokumentów przybliżających problematykę tajnego nauczania w naszym województwie. Dobrze, że znalazło się w niej również 30 zdjęć najbardziej zasłużonych w okresie wojny i okupacji pedagogów oraz indeks nazwisk.

Myszę, że odbiorcami tej książki staną się w pierwszym rzędzie nauczyciele i ich rodziny, jak również wszyscy ci, którym nie obca jest historia oświaty oraz dzieje naszego regionu.

---

* Stanisław Pajka — Nauczyciele województwa ostrołęckiego w latach wojny i okupacji (1939-1945). Mazowiecki Ośrodek Badań Naukowych im. S. Herbsta w Warszawie. Stacja Naukowa w Ostrołęce. Ostrołęka 1989. Nakład 1000 egzemplarzy.

OSTROWSKIE SEMINARIUM NAUCZYCIELI-REGIONALISTÓW

Ostrołęckie Towarzystwo Naukowe, przy udziale Kuratorium Oświaty i Wychowania, Wydziału Infrastruktury Społecznej Urzędu Wojewódzkiego, Muzeum Okręgowego, Zarządu Okręgu ZNP, zorganizowało w Ostrowi Mazowieckiej w dniach 15-20 lipca 1991 r. seminarium dla nauczycieli ze szkół podstawowych i średnich na temat wykorzystania wiedzy o regionie w nauczaniu historii. Zebrani nauczyciele-praktycy mieli możliwość bliskiego kontaktu z naukowcami, którzy już od wielu lat zajmują się problematyką edukacji regionalnej. I tak prof. dr hab. Bronisław Gołębiowski — z Uniwersytetu Warszawskiego, współtwórca, pierwszy prezes OTN, w swoim wykładzie "Regionalizm wczoraj, dziś i jutro" naświetlił teoretyczne podstawy tej problematyki. Ponadto przedstawił wyniki z badań empirycznych nt. "Stan świadomości społecznej i kulturalnej mieszkańców Mazowsza, ze szczególnym uwzględnieniem Kurpiowszczyzny". Natomiast prof. dr hab. Adam Dobroński z Uniwersytetu Warszawskiego — Filia w Białymstoku, nota bene rodak Ziemi Ostrowskiej, zajmujący się od wielu lat dziejami Kurpiowszczyzny, omówił wybrane zagadnienia z historii obecnych ziem woj. ostrołęckiego. Wskazał jednocześnie na potrzeby badawcze w tej dziedzinie i rolę w tym zakresie nauczycieli "w terenie". Kolejny wykładowca — doc. dr hab. Jan Kaczyński — kierownik Zakładu Filologii Polskiej Wyższej Szkoły Pedagogicznej z Olsztyna, który przez długie lata był polonistą w średnich szkołach ostrowskich, zaprezentował temat pt. "Kurpie w literaturze pięknej". Interesujący też wykład — dotyczący biografii i dorobku twórczego Adama Chętnika, szczególnie zasłużonego badacza tzw. Kurpi Zielonych, wygłosił dr Henryk Białobrzeski, wiceprezes Łomżyńskiego Towarzystwa im. Wagów.

Oprócz wykładów sami uczestnicy dzielili się własnymi doświadczeniami i przemyśleniami w zakresie wprowadzania treści regionalnych w procesie edukacji szkolnej. M.in.